

KUR'AN'DA İTAB ÂYETLERİ ÇERÇEVESİNDE HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'E YAPILAN UYARILAR

Serikjan KENDEBAY*
E-mail: k.serikjan@gmail.com

Citation/©: Kendebay, S. (2017). Kur'an'da itab âyetleri çerçevesinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'e yapılan uyarılar. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3, 31-49.

Öz

Tarih boyunca Allah Teâlâ, doğru yola ulaşmaları için insanlara peygamber göndermiş ve onları hak dini tebliğ için görevlendirmiştir. İsmet/günahsızlık sıfatına sahip olan peygamberler, her zaman günahlardan uzak durmuşlardır. Peygamberler, insan olmaları nedeniyle, bazı hatalar yapabilmişler, bu hataları nedeniyle Yüce Allah tarafından ikaz edilmişlerdir. Bu ikazlar, Kur'an-ı Kerim'de *İtab Âyetleri* olarak bilinmektedir.

Biz bu çalışmamızda itab ayetlerini inceleyip konu ile ilgili bazı hususları dile getirerek, bu saha ile ilgilenenlerin yapacağı hatalı yorumlara fırsat vermemeyi, yanlış anlamaların önüne geçmeyi amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, peygamber, âyet, Abdullah İbn Ümmü Mektûm, Bedir esirleri, tahrir olayı

Abstract

MORAL DIMENSION OF HUMAN-WORLD RELATIONSHIP WITHIN THE CONCEPT OF FITRAH (DISPOSITION)

God, throughout the history, sent Prophets in order to make them guidance for people to the straight way and to keep people away from mistakes. The Prophets avoided doing sins as they were models for people. Because of the fact that they were mortal,

* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi.

sometimes, they couldn't avoid making mistakes and were condemned for that. These incidents are known as 'itab' verses and they are situated in the Quran.

In this work, we have examined some of the issues related to the subject by examining the verses of İbab and aimed not to give an opportunity to misinterpretations of those who are interested in this field and to prevent misunderstandings.

Keywords: Qur'an, prophet, verse, Abdullah Ibn Ummu Mektum, Bedir prisoners, tahrir event.

Giriş

Tarihî süreç içerisinde Allah, insanları sırat-ı müstakime ulaştırmak amacıyla peygamberler göndermiştir. Bunlar, gerek getirdikleri mesajlarla ve gerekse de yaşam tarzlarıyla içinde buldukları topluma model insan davranışlarını sunarak, pek çok kişinin takdirini kazanmışlardır.

Peygamberler, söz ve fiillerinde ahlakî vasıflarına gölge düşürecek, değerlerini küçültecek hatalardan korunmuşlardır. Bu bağlamda peygamberler, peygamberliklerinden önce ve sonra en büyük günah olan Allah'a şirk koştuktan korunmuşlardır.

Peygamberlik halkasının son zincirini oluşturan Hz. Peygamber (s.a.s.) hem vahye muhatap olması, hem de insan olması hasebiyle söz, fiil ve takrirleriyle önemli bir konuma sahiptir. Hz. Peygamber (s.a.v)'den sadır olan eylemler, Müslümanları yakından ilgilendirmektedir. Hakkında ilahî hüküm bulunan herhangi bir konuda O'nun, Müslümanların ilâhî hükme uymaktan başka tercih hakları bulunmamaktadır. Ancak ilahî hüküm dışında kalan konularda Hz. Peygamber, en doğruya ulaşmak için bazen kendi fikrini tercih etmekte, bazen sahabenin fikrine göre hareket etmektedir.

Bu makalemizde, Hz. Peygamberin Kur'an-ı Kerim'de Allah tarafından nasıl ikaz edildiğini "itab/uyarı âyetleri" çerçevesinde ele alıp inceledik.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'e Yapılan İtablar

Allah tarafından kavimleri içinden seçilmiş ve nübüvvetle vazifelendirilmiş olan diğer peygamberler, beşer olmaları sebebiyle nasıl hata yapmışlar ve haklarında "itab" vaki olmuşsa, bütün insanlığa ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hz. Muhammed de yanılmış ve bazı küçük hatalı davranışlarda bulunmuştur. Kur'an'a göre bu, son derece tabiidir (Gezgin, 2010, s.108).

İleride vereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi, söz konusu edilecek uyarılmaya konu olan hatalar, dinin aslı ve özüyle ilgili değildir. Bunlar, aynı zamanda dinin beyanı ile ilgili

olmayıp, Hz. Peygamberin uygulamalarına yönelik davranışlarıyla ilgilidir. Uyarılmayı gerektiren fiiller günah olan fiiller olmayıp daha güzel ve daha efdal olanın hilafına cereyan eden "ictihad" örnekleri olarak ortaya çıkar.

Bu âyetler sünnetin vahiyle olan ilişkisi konusunda bir ayırımın yapılmasına yardımcı olmuştur. Dolayısıyla sünnetin tamamı vahiy mahsulü değildir ve bir kısmı bağlayıcı olmaktan uzaktır. İtab ile ilgili bir başka husus da Hz. Peygamberin mutlak manada gaybı bilmemesidir. Eğer o, gaybı bilmiş olsaydı, uyarılmayı gerektirecek hareketleri yapmayacak ve bu tür uyarıların hiçbirisine muhatap olmayacaktı. Hz. Peygamber, ancak Allah'ın kendisine bildirdiği kadarını bilme imkânına sahiptir (Sancaklı, 2002, s.446; Arslan, 2011, s.92).

Resûlullah'ın Allah tarafından itaba tâbi tutulması hususunda üç esas göz önünde bulundurmamak gerekir. Bunlar;

1. Resûlullah'ın itaba sebep olan "zellesi", açık ilâhî bir emre muhalefet etmek veya çirkin fiillerden birini işlemek gibi fasık insanların işledikleri hatalar cinsinden değildir. O'nun işlediği zelle, açık nassın olmadığı hususlarla ilgilidir. O, açık nass olmayan bazı meselelerde içtihat etmiş yani iyice düşünmüş ve bütün gayretini sarf etmiştir.

2. Allah hiçbir zaman Resûlünün zelle üzere devam etmesini dilememiştir. Çünkü Allah, bütün söylediklerinde ve yaptıklarında Resûlullah'a uymayı emretmiştir. Şâyet Allah Resûlullah'ın zelle üzere devam etmesini dileseydi, bu dileme zımnen yanlışın doğruya ve hakkın batıla eşit olduğunu ikrar olurdu. Neticede insanlar içinden çıkılmaz bir karışıklık meydana gelirdi. Allah, Resûlüne doğru olanı açıklar. Ancak bazen bu açıklama ile birlikte O'nu (s.a.s.) cezalandırmak değil de yöneltmek ve kemale erdirmek gayesiyle kendisine uyarıda bulunmuştur.

3. Resûlullah (s.a.s.) hiçbir aşağılık duygusuna kapılmadan Rabbinin kendisine yönelttiği itabı ihtiva eden ilahî vahyi almış ve gizlememiştir (Turan, 1990, s.57).

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber (s.a.s.)'e yöneltilen itablar sert ve yumuşak olmak üzere iki çeşittir. Bunları misallerle açıklayalım:

1. Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine gelip izin talebinde bulunan ve mazeretlerini beyan eden bazı münafıklara Tebuk Gazvesine katılmamaları hususunda izin verdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) özür sahiplerinin özürlerini kabul etmiyor imajını vermemek için onların bu özürlerini kabul etti. Fakat Allah ona itabta bulundu, tam bir araştırma yapmasını emretti ve bu gibi durumlarda zahiri hallere aldanmaması gerektiğine işaret etti. Zira bu zahir ahval gerisinde gayelerin en sefili bulunmaktaydı. Âlemlerin Rabbinden Resulullah'a hitap tarzında gelen ve af ile başlayan bu itabın hafif bir itab olduğu açıktır.

2. *"Yeryüzünde savaşırken, düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir peygambere yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz, oysa Allah ahireti kazanmanızı ister. Allah*

güçlüdür, hikmet sahibidir." (Enfâl, 8:67) Bu âyetteki itab öncekine nazaran daha sert bir üsluba sahiptir (Arslan, 2011, s.93; Turan, 1990, s.58)

Uveyd b. İyad el-Mutrafi, itab âyetlerini incelediği çalışmasında bu âyetleri üç gruba ayırmıştır:

1. İtabu't tevcîh: Bu gruptaki itablar, genellikle Hz. Peygamberin risalet görevini yaparken, müşriklere karşı dirençli, sabırlı ve dayanıklı olmasını ihtiva eden talimat ve direktifleri içermektedir.
2. İtabu't tenbih: Bu itablar ise Hz. Peygamber'e öğüt niteliğinde olup işlemiş olduğu herhangi bir hatasına dikkat çekilen ve bu hatayı tekrar işlememesine yönelik ikazlardır.
3. İtabu't tahzir: Bunlar ise bir mesele hakkında daha işin başındayken o işin neticesi hakkında peygamberi uarmayı hedefleyen uyarılardır (Uveyd b. İyad, t.y., ss.105-107).

Kesler'e (2002) göre Peygamber (s.a.s.)'e yöneltilen hitaplar içerisinde en çok dikkat çekenler, içeriklerinde ilahi' birer ikaz taşıyanlardır. Bu ikazlar bazen sadece Allah Resulü'ne bazen de hem ona hem de onun şahsında bütün müminlere yöneltilmiştir. Onun tasnifi ise şöyledir:

1. Hz. Peygamberin Şahsına Yönelik İkazlar

a. Fiilden önce ikaz (En'âm, 6:52; Ahzab, 33:11; Tevbe, 9:113, 84)

b. Fiilin tekrarını önlemeye yönelik ikaz: (Abese, 8:1-12; Tevbe, 9:43)

2. Hz. Peygamber'e ve O'nun şahsında inananlara yönelik ikaz (Enfâl, 8:67; Nisâ, 4:105) (Kesler, 2002, ss.102-111).

1. Ümmü Mektum Olayı

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir gün Kureyş eşrafından bazılarını İslam'a davet etmekle meşgul iken, Abdullah b. Ümmü Mektum adındaki sahabe huzuruna geldi. Abdullah âmâ bir şahıstı. Abdullah b. Ümmü Mektum, Resûlullah'ın hidâyete ermeleri konusunda son derece istekli olduğu bu Kureyş eşrafının Hz. Peygamberin yanında olduklarından ve Hz. Peygamberin onlarla meşgul bulunduğundan haberdar değildi. Hz. Peygamberin gayesi, bu Kureyş eşrafının İslam'a girmelerini sağlamak ve bunlar vasıtasıyla Araplardan birçoğunun İslam'la müşerref olmalarını temin etmektir. Resûlullah, Kureyş'in ileri gelenleriyle beraber oturmuş, onlara İslam'ı anlatıyor ve onların Müslüman olmalarını çok arzu ediyordu. İşte tam bu sırada içeriye Abdullah b. Ümmü Mektum girerek, Hz. Peygambere bazı sorular sordu. Resûlullah o sırada diğerlerine İslam'ı tebliğ etmekle meşguldü. Resûlullah, sözünün kesilmesini istemediğinden, bu şahsa karşı, yüzünü çevirerek ona cevap vermedi (Sancaklı, 2002, s.442; Arslan, 2011, s.94).

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) bu davranışı Ümmü Mektum'a hakarettten ve halini beğenmemekten dolayı değildir. Onun bu davranışının nedeni, Kureyş eşrafının hidayete ermeleri hususunda beslediği şiddetli arzu olmuştur. Hız. Peygamber'in amacı gelen topluluğu İslam'a davet etmek için elde ettiği fırsatı değerlendirmektir. Ancak sorun daha da derinleşmiş, konu ile ilgili bir ayet nazil olmuştur. O sırada inzal olan ayette, *"Yanına kör bir kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi. Ne bilirsin, belki de o arınacak yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti. Ama sen, kendisini öğütten müstağni gören kimseyi karşına alıp ilgileniyorsun. Arınmak istememesinden sana ne? Sen, Allah'tan korkup sana koşarak gelen kimseye aldırılmıyorsun. Dikkat et; bu Kur'an bir öğüttür. Dileyen onu öğüt kabul eder."* (Abese 80:1-12) buyurulmuştur. Bu olaydan sonra, Hız. Peygamber, Ümmü Mektüm'e daha fazla ilgi gösterir olmuştur. Bu bağlamda ona, ikramda bulunur, onunla konuşur, "İhtiyacın var mı, bir şey istiyor musun?" diye sorardı. Peygamberimizin, daha sonra zaman zaman Abdullah'ı gördüğünde "Kendisinden dolayı Rabbimin beni azarladığı şahsa merhaba!" diyerek ona iltifatta bulunduğu rivâyet edilmektedir. Buna benzer iltifatlarının yanında, iki kez gazaya çıktığında yerine Medine'de kalanlara namaz kıldırarak üzere Abdullah'ı görevlendirdiği de rivâyetler arasında yer almaktadır (Râzî, 1988, s.499; Tirmizî, Tefsir, 73).

Hız. Peygamber ile Ümmü Mektüm arasında geçen bu olay daha sonra konuyla ilgili çalışmalar yapan bilim adamları tarafından tartışılmıştır. Bu tartışmayı yapanlardan biri de, Fahrehrettin Razi'dir. Razi'ye göre Resûlullah'ın bu davranışı, yanlış değildir. Her makamın bir edep ve kuralı vardır. Dolayısıyla Allah'ın huzurunda, herhangi bir varlığın huzurunda duruluyormuş gibi durulmaz. Razi, konuyla ilgili tezlerini ayetlerle temellendirmektedir. O bu konuda şunları söylemiştir. Onun elçisinin yanında uyulması istenen belli kurallar, yine Kur'an'da belirtilmiştir. Ne zaman yanına girileceği, yanında ne kadar oturulacağı, (Ahzab, 33:53) muhatabın ses tonunu nasıl ayarlayacağı (Hucurat, 49:2-4) gibi hususlar bunlardandır". Böyle bir durumda Hız. Peygamber'in, daha önemli bir işle meşgul iken, tali sayılabilecek bir konuma çekilmesi elbette normal değildir. Ve o da tabii olarak ikinci derecedeki bir işi bırakmış, öncelikli olana yönelmiştir (Râzî, 1986, ss.175-176).

Konuyla ilgili görüş bildiren diğer bir bilim adamı da Muhammed Abduh'tur. Geçen asrın etkili müfessirlerinden Muhammed Abduh'a göre Allah, Nebisine itab şeklinde bazı hatırlatmalarda bulunmuştur. Bu âmâ'nın zayıflığı ve fakirliği sebebiyle sözüne çirkinlik atfedilmesi ve ondan yüz çevrilmesi doğru değildir. Onun kalbi diri ve gönlü parlaktır. Hikmeti işitince onu anlar. Onunla günah kirlerini temizler ve nefsini vesveseden arındırır. Fakat bu zenginlere ve güç sahiplerine gelince onların çoğu kâfir ve sefihtir. Dolayısıyla, kendilerinden ümit edilen işi yapmaları ve onlara başkalarının da tâbi olacakları hususundaki mücerret bir arzu ile onlara yönelmen, onlarla ilgilenmen gerekmez. Sanki Allah şöyle demektedir. "Ey Nebi! Yöneldiğin zaman selim akıl ve temiz kalp sahibi olanlara yönel. Onlardan yüz çevirerek makam ve mevki sahiplerine yönelmekten sakın" (Abduh, 2012, ss.151-152).

2. Bedir Esirlerine Yapılan Muamele

Müşriklerle Müslümanlar arasında cereyan eden Bedir savaşında, Müslümanlar galip gelmişler ve onlardan esirler almışlardır. Müslümanlar ilk defa böyle bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Bununla ilgili olarak vahiy de gelmediğinden, ne yapılacağı durumu kesinlik kazanmamıştır. İslam'dan evvelki Arap Yarımadası'nda harp esirlerine müteallik hususi ve muayyen bir muamele tarzı yoktur. Bazen öldürülürler, bazen köle haline getirilirler (bilhassa hanım ve çocuklar), bazen fidye-i necat alınarak, bazen de hiçbir karşılık alınmaksızın serbest bırakılır ve nihâyet bazen de karşı tarafın elinde bulunan esirlere karşılık mübadele edilirlerdi (Hamidullah, 1991, s.75; Arslan, 2011, s.95).

İşte böyle bir ortamda Hz. Peygamber, durumu neticeye bağlamak için istişareye başvurmuştur. Önce Hz. Ebû Bekir'e fikrini sorar. Ondan şu cevabı alır: "Ya Resûlullah! Bunlar senin kavmin ve kabilendir. Gerçi sana ve Müslümanlara etmedik kötülük bırakmadılar. Fakat sen, af yolunu tutar ve bunları affeder, boyunlarını vurmaz ve bunları serbest bırakırsan, gönüllerini kazanır ve hidâyete ermelerine vesile olursun. Benim kanaatim, bunların affedilmesi yönündedir." Daha sonra da Hz. Ömer'e fikrini sorar. O da: "Ya Resûlullah! Şu anda elimizdeki esirler, Mekke'nin ileri gelenleridir. Bunlar öldürülürse, bir daha küfür belini doğrultup bizim karşımıza çıkamaz. Dolayısıyla bunların öldürülmesi gerekir. Hatta her Müslüman'a, kendi yakınını ver, onu bizzat o öldürsün. Akil'i Ali öldürsün, Abdurrahman'ı babası Ebû Bekir öldürsün, falan akrabamı da bana teslim et, onu da ben öldüreyim" der (Müslim, Cihâd, 58; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/31-32).

Onların bu düşüncelerine karşı Hz. Peygamber: "Ya Ebû Bekir! Sen aynen atam Hz. İbrahim'e benziyorsun. Nasıl ki, kavmi ona her türlü kötülüğü yapmış, hatta onu ateşe atmıştır. Hâlbuki o ellerini kaldırıp Rabb'ine şöyle dua etmiştir: *"Rabbim! Kim bana tabi olur uyarsa bendendir. Kim de bana isyan eder yüz çevirirse, (ne diyeyim) Sen Gafûr ve Rahim'sin"* (İbrahim, 14:36). Ve yine sen İsa'ya benziyorsun. Kavmi ona her türlü eza ve cefayı reva gördü. Hâlbuki onun duası da şuydu: *"Rabbim! Eğer onlara azap edersen, onlar Senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin."* (Mâide, 5:118) "Ya Ömer! Sen de Nuh gibisin, ki o şöyle demiştir: *"Rabbim! Yeryüzünde bir tek kâfir dahi bırakma."* (Nuh, 71:26) Ve sen aynı zamanda Musa gibisin ki, o da şöyle demişti: *"Rabbimiz! (Firavun ve taraftarlarının) mallarını yok et, kalplerini sık; çünkü onlar, can yakıcı azabı görmedikçe inanmazlar"* (Yunus, 10:88) buyurmuştur (Râzî, 1988, s.157).

Bu konuşmalardan sonra Hz. Peygamber, af yolunu tutmuş ve alınan karar gereğince esirler, fidye karşılığı serbest bırakılmışlardı. Ancak alınan karar ve akabinde gelinen bu nokta ilâhî irade tarafından tasvip edilmemiş, dolayısıyla Resûlullah ve diğer Müslümanlar bu tasarrufları nedeniyle şu ikaz hitabına muhatap olmuşlardır: *"Yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz."*

Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, hâlbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir. Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu. Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yiyin; Allah'tan sakının. Doğrusu Allah çok bağışlayandır ve çok merhamet edendir.” (Enfâl, 8:67-69).

Sonrasını Hz. Ömer şöyle anlatmaktadır: “Karar verildi. Ben bir iş için oradan ayrılmıştım. İşimi görüp döndüğümde bir de ne göreyim, Resûlullah ve Ebû Bekir hıçkırma hıçkırma ağlıyorlardı. Sordum: ‘Niçin ağlıyorsunuz?’ Cevap verecek halleri kalmamıştı. Durmadan ağlıyorlardı. Israr ettim: ‘Söyleyin ben de ağlayayım.’ dedim. Ve bana Enfâl sûresinin 67-68. âyetlerini okudu. İşte o itab görünümü ikaz âyetleri, bu münasebetle nazil olmuştu.” (Müslim, Cihad, 58; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/31-32).

Bu âyetle Müslümanların ilk savaş Bedir’de düşmanlarını iyice mağlup edip kendilerine üstünlük sağlamak yerine, elde edilecek maddî menfaat ön planda tutularak onları esir almaları hoş karşılanmamakla birlikte esirlerin fidye karşılığı salverilmesi hükmü de iptal edilmemiştir (Sancaklı, 2002, s.441).

Müfessirler bu âyeti çeşitli şekillerde izah etmişlerdir. Bunları sırasıyla şöyle aktarabiliriz:

1. Hasan Basri, Abdullah b. Abbas, A'meş, Ebu Hureyre Dehhak ve Ata bu âyeti şu şekilde izah etmişlerdir. "Eğer Allah'ın, ganimet mallarını ve esir almayı, Muhammed ümmetine helal kıldığı hükmü, daha önceden, Allah'ın bilgisinde ve levhi mahfuzda mevcut olmasaydı, ganimetlerin size helal olduğu bildirilmeden önce Bedir esirlerinden fidye alıp serbest bırakmanızdan dolayı sizleri büyük bir azap yakalamış olurdu. Fakat ganimetlerin, Muhammed ümmetine helal olacağı hükmü daha önceden yazılmış olduğundan sizleri böyle bir azap yakalamadı. Bu hususta Ebû Hureyre, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir. "Sizden önce Âdemoğullarından hiç bir kimseye ganimet helal kılınmamıştı. Gökten ateş iner, onları yakıp bitirirdi. Bedir savaşı olunca henüz ganimetlerin Müslümanlara helal olduğu bildirilmeden onlar ganimetlere daldılar. Bunun üzerine Allah, *"Geçmişte verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size mutlaka büyük bir azap dokunurdu"* (Enfâl, 8:68) âyetini indirdi.

2.Said b. Cübeyr, Mücahid, Katede, İbn-i Zeyd ve Hasan Basrî'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin izahı şöyledir: "Şâyet, Allah'ın kitabında Bedir savaşına katılanların azaba uğratılmayacakları hükmü olmasaydı, Bedir savaşında, size helal kılınmadan önce ganimet mallarını almanızdan dolayı sizi şiddetli bir azap yakalamış olurdu. Bedir savaşına iştirak edenlere azap edilmeyeceği hususunda da şu hadisi şerif zikrediliyor: "Hatib b. Ebî Beltea, Mekke müşriklerine mektup yazmış, Resûlullah'ın savaş hazırlığı içinde olduğunu bildirmiştir. Mektup yolda iken Resûlullah'a vahiy gelmiş ve o mektubu, bir kadının götürmekte olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Resûlullah Hz. Ali ile iki kişi göndermiş ve mektubu yakalatıp getirmiştir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) Hatib hakkında ashabıyla istişare etmiş, Hz Ömer, Hatib b. Ebî Beltea'nın öldürülmesi görüşünü ileri

sürmüş, Resûlullah ise şöyle buyurmuştur: "Hatıb, Bedir savaşına katılanlardan biri değil midir? Ne bileceksin belki de Allah, Bedir savaşına katılan müminlere bakmış ve onlar için "Dilediğinizi yapın. Ben, sizi affetmişimdir" demiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer'in gözleri yaşarmış ve "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" demiştir.

3. Mücahid'e göre ise bu âyetin izahı şöyledir: "Şâyet Allah'ın kitabında bilmeyerek bir günah işleyenin hesaba çekilmeyeceği yazılmış olmasaydı esir almanızdan dolayı size büyük bir azap dokunurdu" (Taberî, 1996, ss.243-245).

Tabatabâ'ye göre rivayetler sebebiyle pek çok yorum ortaya çıkmıştır. Kimine göre ayetlerin içerdiği azar ve tehdit, Hz. Peygamber'e ve müminlere yöneliktir; kimine göre Peygamber, Ömer ve Sa'd b. Muaz dışındaki bütün müminlere yöneliktir; kimine göre de Peygamberin dışında bütün müminlere veya Peygamber'e esirlerden fidye alınması yönünde görüş bildiren kişi veya kişilere yöneliktir. Müslümanlara yöneltilen azarın Hz. Peygamber'i kapsamadığına ilişkin olarak şu delilleri sunar: Ayetin içerdiği azar esir alma ile ilgilidir. Ayette Hz. Peygamberin bu hususta onlarla istişare ettiğine veya bu davranışlarını onayladığına dair bir işaret yoktur. Rivayetlerde de Hz. Peygamber'in onlara müşrikleri esir almalarını tavsiye ettiğine ilişkin bir bilgi aktarılmış değildir. Buna razı olduğunu ima eden bir söz de söylememiştir. Bilakis, muhacirler ve ensar öteden beri savaşlarda uyguladıkları bir kural olarak buna kendiliğinden yeltenmişlerdir (Demir, 2016, s.1064).

Bayraklı'ya göre Allah bu ayetle Hz. Peygamber'i, esir alma gibi bir hatadan uzaklaştırmıştır. Hz. Peygamber fidye karşılığında onların serbest bırakılması emrini vermişti; böylece âyet onu da önlemiştir. Ona göre âyetten Allah'ın esirlik müessesesini kaldırdığı anlaşılmaktadır. Fakat esir ve esirlik olmasaydı, Enfâl suresinin 70. âyetinde Hz. Peygamber'e "esirlere söyle ki" şeklinde bir ifade kullanılmazdı. Enfâl suresinin 70. âyetinin tamamı dikkate alındığında, burada bir öğretim faaliyetinin olduğu görülür. Bir bakıma esirlikten kurtulmanın yolunun tevhid inancını benimsemekten geçtiği hatırlatılmaktadır. Çünkü orada Allah'ın affedici ve merhamet sahibi olduğu hatırlatılarak, onlara daha iyisinin verileceği vaat edilmektedir. Bütün bunlara rağmen Hz. Peygamber'in şahsında esirlik müessesesinin kaldırılmasının ilk adımı atılmaktadır (Bayraklı, 2006, ss.77-82).

Bu âyetlerdeki ikaz ve itabdan şu sonuçlar çıkarılabilir. Bunlar: 1. Bu itabla Hz. Peygamber'in bir beşer ve aynı zamanda bir kul olduğu, peygamber olmasının asla onu hata etmeyen bir konuma çıkarmayacağı vurgulanmış, böylece Hıristiyanların kendi peygamberleri hakkında yanıldıkları gibi, müminlerin de kendi peygamberleri hakkında bir ifrata düşmemeleri tembih edilmiştir. 2. Bununla Resûlullah'ın vahyi tebliğdeki güvenilirliği ve Allah'tan indirilen şeyleri asla gizlemediği vasfı ön plana çıkartılmıştır. Çünkü şâyet o bir şey gizleyecek olsaydı, kendisine ikaz mahiyetinde gelen bu âyetleri gizlemiş olurdu. 3. Aynı zamanda burada, Hz. Peygamberin ümmetinin, karşılaşmış oldukları ve hakkında

kesin bir delil bulunmayan konularda içtihadı, imal-i fikir etmelerine bir teşvik vardır (Akgül, 2004, ss.216-219).

3. Tebük Seferinde Münafıklara İzin Vermesi

Bizanslılar, yeni kurulan İslam devletine karşı ciddi tedbirler almayı düşünme ihtiyacını duymuştur. Büyüyen İslam'ı yok etmeyi, hiç değilse güçsüz ve etkisiz hale sokmayı planlamışlardır.

Suriye'den Medine'ye gelen Nabatî tüccarların Herakleios'un Medine'ye saldırmak için hazırlık yaptığını ve Lahm, Cüzâm, Gassân, Âmile gibi hıristiyan Arap kabilelerinin Bizanslılara katıldığını, öncü birliklerinin Arap çölü sınırındaki Belka'ya ulaştığını haber vermesi üzerine Hz. Peygamber, Tebük Gazvesi'ne hazırlanmaya başlamıştır (Yiğit, 2011, s.228). Kesin olmamakla beraber 40.000, diğer bir rivâyete göre 50.000 kişilik bir ordu hazırlayarak Suriye dolaylarında bir bakıma manevralara ve savaş tatbikatına başlamıştır. Kısa zamanda durumu öğrenen Hz. Muhammed (s.a.s.), düşmanı yine onun topraklarında veya sınırında karşılamayı ve böylece İslam'ın yenilmez bir kudret, aşılmaz bir set olduğunu göstermek istemiş, Allah'ın emri inince de savaş hazırlığına başlamıştır.

Hz. Peygamber daha önceki seferlerde amacını gizli tutarken, bu seferde mesafenin uzak, mevsimin yaz ve düşmanın kuvvetli olmasından dolayı insanların bu durumu bilerek hazırlık yapmaları için amacını söylemiş (Taberî, 1996, s.181; Sancaklı, 2002, s.444) ve her taraftan gönüllüler toplanmaya başlamıştır. Ancak, aşırı derecede kıtlık yaşanması, mevsimin yaz olması, hasat zamanının gelmesi, mesafenin uzak, düşmanın güçlü olması ve başta Abdullah b. Ubey b. Selûl olmak üzere diğer münafıkların olumsuz propagandaları yüzünden hazırlıklar yavaş gidiyordu. Tebük Gazvesi esnasında büyük güçlükler ve sıkıntılarla karşılaşıldığından bu zaman için Kur'an'da "sâatü'l-usre" (güçlü zaman) tabiri geçer (Tevbe, 9:117). Bu sebeple orduya "ceyşü'l-usre", gazveye "Gazvetü'l-usre" adı verilmiştir (Yiğit, 2011, s.228).

Rivâyetlerden anlaşıldığına göre münafıklardan bazıları bu savaşa katılırken, bazıları özür beyan edip katılmamışlardır. İbn Hişam'ın rivâyetine göre münafıkların lideri Abdullah b. Ubey b. Selûl, kendisine bireysel olarak katılanlarla birlikte askerini kuşatmıştır ve iddia ettiklerine göre asker bakımından sayıları az değildir. Fakat sonra özür beyan ederek ve birçok arkadaşıyla birlikte savaşa katılmamıştır. Bazı rivâyetlerin belirttiğine göre münafıklardan, hastalıklı kalp taşıyanlardan savaşa yalan özürlerini beyan edip, Resûlullah'ın kendilerine izin verdiği kişilerin sayısı 80 civarındadır (Çetiner, 2002, ss.450-451; Yiğit, 2011, s.229). Resûlullah, onlara bu izni verince şu âyetler nazil olmuştur: *"Allah seni affetsin; doğrular sana belli olup, yalancıları bilmeden önce, niçin onlara izin verdin? Allah'a ve ahiret gününe inananlar, mallarıyla, canlarıyla savaşmak istediklerinden ötürü geri kalmak için senden izin istemezler. Allah sakınanları bilir. Ancak Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp şüphelerinde bocalayan kimseler senden izin isterler. Eğer savaşa çıkmak isteselerdi bir hazırlık yaparlardı. Ama Allah davranışlarını*

beğenmedi de onları alıkoydu. "Acizlerle beraber oturun" denildi. Aranızda savaşa çıkmış olsaydı, ancak sizi bozmaya çalışırlar ve fitneye düşürmek için aranıza sokulurlardı. İçinizde onlara kulak verenler var. Allah kendilerine yazık edenleri bilir. And olsun ki, daha önce de fitne koparmak istemişlerdi. Sana karşı birtakım işler çeviriyorlardı, sonunda onlar istemedikleri halde hak ortaya çıktı, Allah'ın emri üstün geldi" (Tevbe, 9:43-48).

Bu âyetlerde Allah, yumuşak bir üslup ile Resûlullah'a sitem etmektedir. Ancak Allah, Resûlullah'ın bu olayda daha uygun olan hareketi yapmamasından dolayı O'na sitem etmeden önce, O'nun bu davranışını affettiğini bildirmektedir ki bu da Resûlullah için bir lütuftur (Taberî, 1996, s.302).

Râzî âyetin manasının, "Eğer menfaatler yakın ve yolculuk kısa olsaydı, onlar o menfaatleri elde etme ümidi ile seninle birlikte gelirlerdi. Ama yol uzun olunca, Bizans'a karşı savaşmayı gözlerinde büyüttükleri için, adeta ganimet elde edemeyecekleri tarzında ümitsizliğe düştüler ve bundan dolayı savaşa katılmadılar." biçiminde olduğunu söyler. Daha sonra Allah, cihattan döndüğü zaman Peygamberin onları, "Eğer gücümüz yetseydi muhakkak biz de sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin eder" bulduğunu haber vermiştir (Râzî, 1988, s.542).

Râzî, Allah'ın, "Hay Allah affedesice..." âyetinin bir günahın işlendiğini ifade ettiğini kabul etmez. Bu hususta şöyle denilmesinin daha uygun olacağını söyler: "Bu, Allah'ın, Hz. Peygamber'i iyice tazim edip yücelttiğine delalet eder. Bu tıpkı, bir adamın, kendisi nezdinde çok kıymetli olan birisine, 'Hay Allah affedesice, benim şu işimi nasıl yaptın? Allah senden razı olsun; benim bu sözüme karşılık senin cevabın nedir? Allah sana afiyet versin, sen benim kadrimi bilemedin!' demesi gibidir. Bundan dolayı, bu kimsenin bu sözünden maksadı, o kimseyi iyice tebci etmekten başka bir şey değildir. Razi son olarak; Allah'ın, "Neden onlara izin verdin?" ifadesinin, daha evla ve daha mükemmel olanın yapılmaması manasına hamledilebileceğini söyler (Râzî, 1988, s.543).

Tabatabâî'nin konuyla ilgili getirdiği yorumlar şu şekildedir: Âyetteki "afa" kelimesi mazi olmasına rağmen ihbar anlamında olmayıp "Allah seni affetsin" şeklinde dua anlamındadır. "lime ezinte lehüm" cümlesindeki istifhamın inkârî ve kınama amaçlı olduğunu belirten Tabatabâî, dolayısıyla bu ifadenin "savaştan geri kalıp oturma konusunda onlara izin vermemen gerekirdi" şeklinde anlaşılması gerektiğini kaydeder. Tabatabâî'ye göre bu âyetlerdeki asıl maksat, savaştan izin isteyen kimselerin yalancı ve ikiyüzlü oluşlarını ortaya çıkarmaktır. Gerçekte âyet, bir olgunun daha açık ve net bir şekilde anlaşılmasını amaçlamaktadır. Ona göre asıl kınanan Hz. Peygamber değil, izin isteyen kimseler olup bir tür tariz yoluyla anlatım üslubu seçilmiştir (Demir, 2016, s.1065).

Bayraklı'ya göre Hz. Peygamber izin vermeden önce gerçek hayat şartları altında onları izlemesi gerekiyordu. Bizzat Tebük seferine çıkış anında onların ne yapacağını gözleseydi yalan söylediklerini anlamış olacaktı. Gözlem yapmadan, gerçek hayat şartları altında izlemeden insanlar hakkında karar vermek bir hatadır. Müfessirler bu âyette geçen "lime"

(niçin) edatının" inkâr sorusu" olması (yani sorunun sorulma nedeni için meydana geldiğinin itirafını sağlamak değil; aksine onun olmadığı ispatı için sorulmuş olması) sebebiyle Hz. Peygamber'in günahsız olduğu hükmünde ittifak halindedir. Oysa burada Allah Hz. Peygamber'in beşer olma yönü ile hata yapabileceğini vurgulamaktadır (Bayraklı, 2016, s.217).

Resûlullah'ın bu davranışının ilâhî bir ikaza vesile olması ve burada "af" kelimesinin kullanılması, onun bir günah işlediğini gösterir." diyenler olmuşsa da, bu görüş doğru bulunmamış ve: "Belki bizler için aften bahsedilen yerde bir günah söz konusu edilebilir; ancak enbiya için affın sadece iltifat ifade ettiği" söylenmiştir. Şurası da bilinen bir noktadır ki Hz. Peygamber, gayb ilminden haberdar olmadığı için, onların bu gizli durumlarını bilemeyeceğinden dıştan söyledikleri sözlere itibar etmesi tabiidir. Fakat gayb ilmini kemaliyle bilen Allah, meselenin iç yüzünü bildiğinden, onların yalanları üzerinden perdeyi kaldırmıştır. Böylelikle Hz. Peygamber, ilâhî vahiyle uyarılırken ilâhî bağışa eriştiği de kendisine bildirilmiştir (Akgül, 2004, ss.221-222).

4. Hz. Zeynep ile İzdivaç Meselesi

Hz. Muhammed, daha peygamber olmadan önce ilk eşi Hz. Hatice tarafından, kendisine Benî Kelb kabilesine mensup olan Zeyd b. Harise isimli genç bir köle hediye edilmişti. Hz. Muhammed de Zeyd b. Harise'yi alır almaz hürriyetine kavuşturmuş ve onu bir müddet sonra da evlatlığı yapmıştı. Hz. Zeyd de İslamiyet'i ilk kabul eden azatlı köleler arasında yer almıştı. Yıllar sonra bir kölenin yahut özgürlüğüne kavuşmuş eski bir kölenin 'özgür doğmuş' bir kadınla evlenmesi hususunda eski Arap toplumunda mevcut olan köhneleşmiş önyargıları kırmak için Resûlullah, Zeyd b. Harise'yi kendi öz halasının kızı Zeynep b. Cahş ile evlenmeye ikna etti. Zeynep b. Cahş, Hz. Zeyd ile evlenme teklifine gönülsüz bir şekilde razı oldu (Okumuş, 2006, s.42).

Zeynep b. Cahş, soylu bir aileye mensuptu. Zeyd'i soylu olmadığı ve aslı köle olduğu için kendine denk görmüyordu. Zeyd b. Harise'ye karşı kalbi bir türlü ısınmamıştı, devamlı bir huzursuzluk içerisindeydi. Zaman zaman da Zeyd'e karşı kendi üstünlüğünü söylemekten geri durmuyordu. Gerçekten her iki tarafta böyle bir evlilikten mutlu görünmüyorlardı. Durum Resûlullah'a intikal ettiriliyor, ancak O, hep sabır tavsiye edip ayrılımlarını istemiyordu (Râzî, 1988, s.183). Resûlullah, Zey'de: "Allah'tan kork! Eşini yanında tut" tavsiyesinde bulununca Ahzâb sûresinin 37. âyeti nazil oluyor. Daha sonra Zeyd, Zeynep'i boşuyor ve iddeti dolunca Zeynep ile Hz. Peygamber evleniyor (Taberî, 1996, s.498). İlgili âyet şöyledir: *"Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: 'Eşini bırakma, Allah'tan sakın' diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Sonunda Zeyd, eşiyile ilgisini kestiğinde onu seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda müminlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir. Allah'ın Peygamber'e farz kıldığı şeylerde ona bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın*

öteden beri, gelmiş geçmişlere uyguladığı yasa"dır. Allah'ın emri şüphesiz gereği gibi yerine gelecektir" (Ahzab, 33:37).

Hiz. Peygamber bu duruma üzüldü. Daha sonra konuyla ilgili âyetin inmesiyle (Ahzâb, 33/37) cahiliye döneminden kalma, evlâtlıkların boşanmış eşleriyle evlenme yasağı âdeti kaldırıldı ve Hiz. Peygamber, Zeyd'in boşadığı Zeyneb ile evlendi. Zeyneb'i kocasından Hiz. Peygamber'in ayırdığı iddiası doğru olmadığı gibi Hiz. Peygamber, Zeyd'e eşi Zeyneb'i boşamamasını telkin etmiştir. Hiz. Peygamber Zeyneb ile evlenince müşrikler ve münafıklar bu evlilikle ilgili dedikodular yaymışlarsa da yukarıda zikredilen âyetle bu evlilik onaylandı. Ayrıca evlatlığın boşadığı kadınla evlenilemeyeceğine dair câhiliye âdeti de ortadan kaldırılmış oldu (Hamidullah, 2013, s.358). Zeyneb, "Benim nikâhımı gökte Allah kıydı" diyerek Hiz. Peygamber'in diğer hanımlarına karşı övünürdü (Buhârî, Tevhîd, 22).

Sonuç olarak söylemek gerekir ise; Allah Elçisi'nin de bir beşer olduğunu, zaman zaman hata işleyebileceğini ve bu hataların da ilâhî ikazlarla kendisine gösterilerek düzeltilebileceğini görmekteyiz.

5. Tahrim Olayı

Bir defasında Resûlullah, hanımlarından Zeyneb b. Cahş'ı (bir rivayete göre ise Hafsa) ziyaret eder ve onun yanında biraz fazlaca kalır. Zeyneb'in kendisine ikram etmiş olduğu bal şerbetini içer. Bütün bunlardan haberdar olan diğer hanımları kıskanır ve bu kıskançlıklarını "Ağzından kötü bir koku geliyor, içtiğiniz bal şerbetinden olmalı" deyince, Resûlullah buna çok alınır ve o andaki bir moral bozukluğu ve kızgınlıkla bir daha bal şerbeti içmeyeceğine dair yemin eder (Sancaklı, 2002, s.441). Helâl olan bir şeyi kendisine bir nevi haram kabul etmesi üzerine Allah, Hiz, Peygamberi şöyle uyarır: "*Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?*" (Tahrim, 66:1)

Râzî'nin ilgili ayetler hakkındaki tefsiri şu şekildedir: "Allah'ın sana helal kıldığı şeyi, sen kendine niçin haram kılıyorsun?" ifadesi, bu hitabın, kınama içeren hitap olduğunu hissettirir. Hâlbuki tavsifi olan (Ey nebi!) hitabı ise kendisinde bir teşrif ve tekrim bulunduğu için, buna ters düşer. Şu halde, bu nasıl uzlaştırılabilir? Biz deriz ki, aslında bu hitap, kınama amaçlı bir hitap değildir, tam aksine Resûlullah'dan sadır olan şeyin olmaması gerektiğine dikkat çeken bir hitaptır. Buradaki haram kılmadan maksat, Resûlullah'ın eşleri ile karı-koca hayatı yaşamaktan uzak durmasıdır. Yoksa Allah'ın, onu helal kılmasını müteakiben onun haram olduğuna inanmak değildir.

Tabatabâî'ye göre ise "Eşlerinin rızasını istiyorsun" cümlesi, gerçekte kınamanın Allah Elçisi'ne değil onun eşlerine olduğuna bir delildir. Ayrıca "Eğer ikiniz de Allah'a yönelerek tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur" ifadesi, "Allah, çok bağışlayandır ve çok merhamet edendir" kısmıyla beraber ele alındığında buradaki kınamanın, eşlere yönelik olduğu anlaşılır. Bu kınanan iki kişiden maksat ise ittifakla Aişe ve Hafsa'dır. Burada

görünüşte bir kınama olsa da gerçekte Resûlullah'a bir destek ve yardım söz konusudur. Zira Allah, Resûlullah'a yeminlerin (keffaretle) çözülmesini işaret etmiştir (Demir, 2016, s.1077).

6. Münafık Abdullah B. Übey'in Cenaze Namazını Kıldırması

Münafıkların başı olan Abdullah b. Ubey b. Selûl hicretin 9. senesinde Tebuk Seferi dönüşü hastalanmış ve yirmi gün hasta yattıktan sonra ölmüştür. Münafıkların başı olan Abdullah b. Übey b. Selûl öldüğünde, oğlunun isteği üzerine Allah Resûlü onun cenaze namazını kıldırması istemişse de (Sancaklı, 2002, s.442; Koçyiğit, 1988, s.139) ilâhî vahiy Allah Resûlünü bu konuda ikaz etmiştir: *"Onlardan (münafıklardan) ölen hiçbirine asla namaz kılma ve mezarının başında da durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve yoldan çıkmış fasık olarak öldüler"* (Tevbe, 9:84).

Rivayete göre Abdullah b. Übey b. Selûl vefat edeceği zaman oğlunu Resûlullah'a göndererek O'ndan mezara konulurken sarılması için gömleğini vermesini ve cenaze namazını kıldırmasını istemiştir. Allah Elçisi de bunu onun tevbe haleti içinde olduğuna yormuş ve talebine olumlu cevap vermiş, gömleğini Abdullah b. Übey b. Selûl'e gönderdiği gibi onu cenaze namazını da kıldırmıştır (Okumuş, 2006, s.45).

Taberî, Ebû Katade'den naklen diyor ki: "Allah Resûlü (s.a.s.) bir cenazeye davet edildiğinde onun hakkında sorular sorar, eğer iyi bir kimse olduğu söylenirse cenazesini kıldırırdı. İyi bir kimse olduğu hakkında bir şey söylenmezse, cenaze sahiplerine "Ona siz bakın" der ve o cenazenin namazını kıldırılmazdı. Ömer b. Hattab da, tanımadığı kimselerin cenaze namazını, Huzeyfe b. Yeman kılmadıkça kılılmazdı. Çünkü Huzeyfe b. Yeman, kimin münafık olduğunu bildirdi. Bu sebeple Huzeyfe'ye 'Sır sahibi' deniyordu" (Taberî, 1996, ss.337-340).

Hz. Peygamber, normalde bir Müslüman'ın cenazesi defnedildikten sonra kabri başında bir süre durur ve etrafındakilere şöyle derdi: "Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret dileyiniz ve sorularla şaşırmadan cevap verebilmesi için dua ediniz; zira şu anda o sorguya çekilmektedir" (Ebû Davud, Cenâiz, 69; Tirmizî, Cenâiz, 70).

Bayraklı'ya göre bu âyetten şu neticeler çıkar: Cenaze namazının kılınması Allah'ın emridir. Münafıkların cenaze namazı kılınmaz, ama müminlerin kılınması gerekir. Ölünün mezarına kadar gitmek, mezarının başında durmak da vardır. Demek ki Hz. Peygamber, müminlerin mezarına kadar gidiyor ve mezarın başına duruyordu. Bunu münafık ölüleri için yapmaması ona emredilmektedir. Aslında bu âyet Tevbe sûresinin 80. âyetinin devamı mahiyetindedir. Ölen kimsenin namazını kılmasının anlamı, onun için Allah'tan af dilemek demektir. 80. âyette af dilese de dilemese de onların affedilmeyeceği belirtildiğinden, cenaze namazlarının kılınmasının bir anlamı kalmamaktadır (Bayraklı, 2006, ss.290-294).

Hız. Peygamberin Abdullah b. Übey b. Selûl ile bu kadar ilgilenmesi, gömleğini vermesi ve namazını kılmasının birkaç açıdan hikmeti vardır. Hız. Peygamber zahire göre hüküm verirdi. Abdullah b. Übey b. Selûl de namaz kılan ve zahiren Müslüman olan birisi idi. Hız. Peygamberin Abdullah b. Übey b. Selûl'ün cenazesine karşı gösterdiği derin ilginin diğer bir sebebi de oğlu Abdullah'ın taltif buyrulmasıdır. Abdullah sahabeinin ileri gelenlerinden çok samimi bir Müslüman'dı. Bedir ve ondan sonraki savaşlara katılarak Hız. Peygamberin maiyetinden hiç ayrılmamıştı. Hız. Ebû Bekir'in hilafeti zamanında Yemame savaşına katılarak orada şehit oldu. Bir rivâyete göre de Hız. Peygamber, Abdullah b. Übey b. Selûl'e gömleğini vermesinin sebebi sorulduğunda şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "Doğrusu benim gömleğim onun kendisinin Allah'tan gelecek bir azaptan kurtarmayacaktır. Fakat ben bu sayede onun kavminden birilerinin Müslüman olmasını nifaktan kurtulmasını umuyorum." Nitekim Hız. Peygamber'in bu hareketi sayesinde Hazrec'den bin kişi nifaktan kurtulmuştur (Bakan, 2013, ss.235-236).

7. Müşrik Olarak Ölen Yakınları İçin Af Dileme

Rivâyete göre Ebû Tâlib ölüm döşeğinde iken Resûlullah onun yanına gider. Orada, Kureys'in ileri gelenlerinden Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebî Ümeyye bulunuyordur. Resûlullah Ebû Tâlib'e "Ey amca, 'Lâ ilâhe illallah' de, bununla seni Allah katında savunayım" der. Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebî Ümeyye: "Ey Ebû Tâlib! Abdülmuttalib'in dininden dönecek misin?" der. Bunlar Ebû Tâlib'e de devamlı olarak aynı şeyi telkin etmektedir. Nihâyet Ebû Tâlib onlara son söz olarak, Abdülmuttalib'in dini üzere olduğunu söyler. Bunun üzerine Resûlullah şöyle der: "Bana yasaklanmadıkça senin için mutlaka af dileyeceğim." İşte bunun üzerine bu âyet nazil olur (Buhârî, Tefsir, 4675). "*Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygamber'e ve müminlere yaraşmaz. İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi.*" (Tevbe, 9:113-114)

Abdullah b. Mesud'dan gelen diğer bir rivâyete göre, Peygamber Efendimizin istiğfarda bulunduğu şahıs, amcası değil; annesidir. O şöyle anlatıyor: "Bir gün Hız. Peygamber (s.a.s.) kabristana çıktı, biz de peşinden gittik. Kabirlerden birinin başına oturdu, uzun uzun dua edip münacatta bulundu, sonra ağladı, onun ağlamasına biz de ağladık, sonra kalktı. Ömer b.Hattab kalkıp ona doğru gitti. Önce onu, sonra bizi yanına çağırdı ve: "Sizi ağlatan nedir, neden ağladınız?" diye sordu. Biz: "Senin ağlamana ağladık" dedik. "Yanına oturduğum kabir, annem Amine'nin kabriydi. Onu ziyaret için Rabbimden izin istedim, bunun için bana izin verdi. Rabbimden onun (annem) için dua etmek üzere izin istedim, bunun için bana izin vermedi ve bana "*Akraba bile olsalar, cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah'a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir*" (Tevbe, 9\113) âyetini indirdi ve işte bunun üzerine bir çocuğun annesine olan acıması beni tuttu da onun için ağladım. Size kabirleri ziyareti yasaklamıştım. Şimdi onları ziyaret ediniz. Çünkü kabir ziyareti size ahireti hatırlatır" buyurdular (İbn Kesir, 2014, s.159). Tirmizî'nin Hız. Ali'den rivâyet ettiği: "O, müşrik

ebeveynine mağfiret talebinde bulunan bir adamı işitip: 'Ben o adama, "Müşrik oldukları halde ebeveynine mağfiret talebinde mi bulunuyorsun?' deyince o adam: 'İbrahim de, ebeveyni müşrik olduğu halde onlar için mağfiret talebinde bulunmamış mıdır?' cevabını verdi. Bunun üzerine ben bunu Allah'ın Resûlüne söyledim ve bu âyet-i kerime nazil oldu" (Derveze, 2011, s.606).

Râzî'nin aktardığı başka bir rivâyette bir kimse Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: "Cahiliyye çağında babam sıla-i rahimde bulunur, misafirlere ikram eder, malından bağış ve hibede bulunurdu. O halde ey Allah'ın Resulü! Şimdi babam nerede?" deyince, Hz. Peygamber (s.a.s.), "Müşrik olarak mı öldü?" diye sordu. O adam, "Evet" deyince de, Hz. Peygamber, "Fazla derin olmayan bir ateş çukurundadır" dedi. Bunun üzerine adam, ağlayarak geri döndü. Hz. Peygamber onu çağırarak, "Benim, senin ve İbrahim'in babası ateştedir. Zira senin baban, hiçbir gün, "Ateşten Allah'a sığınırım" dememiştir" buyurdu (Râzî, 1988, ss.202-203).

Bayraklı'ya göre cehennemlik müşrik ve Allah'ın düşmanı olan kimseler müminin ne kadar yakını olursa olsunlar, onlar için Allah'tan af dilemek doğru değildir ve bu dua kabul edilmeyecektir. Bunun dışında insanlar için dua etmek, onlara merhametli davranmak yerinde olacaktır. Müşriklere merhametli davranılmayacağı Fetih sûresinin 29. âyetinde belirtiliyor, bunun Tevrat'ta da bulunduğu şahit oluyoruz. Çünkü Fetih suresinin 29. âyetinin birinci bölümü konunun Tevrat'ta geçtiğini bildirmektedir. Demek ki şirk, inkâr ve münafıklık merhameti engellemekte, başkasının bu insanlar için af dilemesini ortadan kaldırmaktadır. Böylece Allah, neyin neyi engellediği konusunda müminleri bilgilendirmektedir. İnsanlara, şirk, inkâr, münafıklık ve düşmanlık duygusunun düşünce ve merhameti katlettiği öğretilmektedir (Bayraklı, 2006, ss.361-370).

8. Diğer İtab Âyetleri

8.1. Kur'an Okumakta Acele Etmesi

Allah Elçisi, vahiy meleği Cebrail kendisine Kur'an'dan bir şey indirdiğinde gelen vahiy ezberlemek için kendini yoruyor; ezberlemeden önce Cebrail geri dönecek diye endişeleniyordu. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: "Gerçek hükümdar olan Allah'ın şanı yücelerden yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme. 'Rabbim! İlmimi arttır' de" (Tâhâ, 20:114). Ayette geçen Allah Elçisine hitaben "Kur'an'ı okurken acele etme" uyarısı "dinle", "biraz sabırlı ol", "kendini ver", "odaklan", "yoğunlaş", "Biz sana ayetlerimizi öğreteceğiz" anlamındadır (Akmaz, 2014, s.55).

8.2. İnşallah Dememesi

Yahudilerin akıl vermesiyle Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber'e ruh, Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn hakkında soru sormuşlar, Resûlullah "İnşallah" demeksizin "Size yarın cevap veririm" buyurmuş ve bir rivâyete göre on beş gün, başka bir rivâyete göre kırk gün, bir

üçüncü rivâyete göre de üç gün vahiy gelmemiş ve Allah Elçisi çok zor durumda kalmıştır. İşte şu âyetler de bu olay üzerine nazil olmuştur:

“Hiçbir şey hakkında sakın ‘Yarın şunu yapacağım’ deme. Ancak, ‘Allah dilerse yapacağım’ de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve ‘Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır’ de” (Kehf, 18:23-24).

8.3. Vahiyden Uzaklaşma İhtimali

Ümeyye b. Halef, Amr b. Hişam (Ebû Cehil) ve Kureyş'ten diğer bazıları Resûlullah (s.a.s.)'a gelerek: "Ey Muhammed! Gel, bizim tanrılarımızı bir kerecik methediver ki biz de seninle birlikte senin dinine girelim" dediler. Hz. Peygamber, kavminin İslam'a girmelerini çok istiyordu. Onların Müslüman olmalarına sebep olacağı için neredeyse bu isteklerine meyletmek üzereydi ki şu âyetler nazil oldu: *“Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşirtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da ölümün de katmerli acılarını kat kat tattırırıldık. Sonra bize karşı bir yardımcı da bulamazdın” (İsra, 17:73-75).*

8.4. Hidâyete Erdirenin Allah Olduğu

Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'ya bir gün annesi Nüfeyle ve nenesi gelip ondan, yardım olarak kendilerine bir şeyler vermesini istemişlerdi. İki de müşrik idiler. Bu yüzden Esmâ, onlara bir şey vermeyip: "Resûlullaha danışmadan s size bir şey vermeyeceğim. Çünkü siz benim dinim üzere değilsiniz" dedi. Esmâ gelip Hz. Peygambere onlara yardım olarak bir şey verip veremeyeceğini sordu, Allah şu âyet-i kerimeyi indirdi:

“Onları hidayete erdirmek sana düşmez, fakat Allah dilediğini doğru yola eriştirir. Sarf ettiğiniz iyi şey kendinizdir, zaten ancak Allah'ın rızasını kazanmak için sarf edersiniz. Sarf ettiğiniz iyi bir şeyin karşılığı haksızlığa uğratılmaksızın size verilir” (Bakara, 2:272).

8.5. Kavminin İnkârına Çok Üzülmesi

Resûlullah'a, kavminden görmekte olduğu şiddetli muhalefet, onlara getirmiş olduğu bu ilâhî öğütleri inkâr etmeleri çok ağır gelmiş ve O'nu çok üzmüştü. İşte bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: *“Bu söze (Kur'an'a) inanmayanların ardından neredeyse kendini helak edeceksin” (Kehf, 18:6).* Bu ve buna benzer ilâhî hitaplar Allah Elçisinin, ister ümmet-i davet isterse de ümmet-i icabetin genel tavır ve durumları karşısındaki duyarlılığını, insanlığın kurtuluşu hakkındaki istekliliğini ve herkese hidayeti ulaştırma azmini göstermektedir.

8.6. Münafıkların Mescidinde Namaz Kılmaması

Resûlullah, Medine dışında Zûevan denilen yerde Tebük Seferinin son hazırlıklarıyla meşgulken münafıklardan beş kişilik bir heyet gelip yağmurlu ve soğuk kış gecelerinde hasta ve özürli kimselerin namaz kılması için bir mescit yaptıklarını, kendilerine namaz

kıldırarak burayı ibadete açmasını istediler. Allah Elçisi sefere çıkmakta olduğunu, dönüşte orada namaz kıldırabileceğini söyledi. Hz. Peygamber, sefer dönüşü ordusuyla birlikte Zûevan'da konakladığında, bazı münafıklar Allah Resulüne gelerek mescitlerine götürüp namaz kıldırarak istediklerini söylediler (Algül, 2004, s.272). Bu sırada mescit ve onu yapanların niyetleri hakkında şu âyetler nazil oldu: *“Zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, müminler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah’a ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, ‘Bizim iyilikten başka hiçbir kastımız yok’ diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır. Münafıkların inşa ettiği o mescidin içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah’a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescid (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever* (Tevbe, 9:107-108).

Bu âyetlerde mescidi inşa edenlerin niyetlerinin müminlere zarar vermek, hakkı inkâr etmek, müminlerin arasına fitne fesat sokmak ve daha önce Allah’a ve Resûlüne karşı savaşmış olan bir kişiyi (Ebû Amir er-Rahib) beklemek olduğu belirtiliyor, bunların gayelerinin iyilik olduğuna dair yemin bile edebilecekleri, hâlbuki onların yalancı oldukları belirtiliyor, Resûlullah Mescid-i Dırar'da asla namaz kıldırılmaması, buna karşılık takva üzerine kurulmuş mescitte (Mescid-i Kuba veya Mescid-i Nebevî) namaz kılmasının daha uygun olacağı bildiriliyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber Medine'ye ulaşınca Asım b. Adiy (veya Ma'n b. Adiy) el-Aclânî ile Mâlik b. Duşüm es-Salimî'ye mescidi yıkmaları için emir verdi ve mescid yıkıldı (Algül, 2004, s.272).

8.7. Müslüman Fakirlerin Dışlanma İsteğinin Kabul Edilmesi

Kureyş'in önde gelenleri Resûlullah ile beraber oturup konuştukları zaman kendilerinin yanında Müslüman fakirlerin bulunmasını istemiyorlar, bu isteklerini Allah Elçisi'ne açıkça bildirip onların kovulmasını istiyorlardı. Onlar Hz. Peygamber'e hitaben: *“Bizler onlarla (fakir, köle, kimsesiz, miskin gibileriyle) beraber oturamayız, ya bize onlardan ayrı bir oturma düzenle ya da biz senin yanında olduğumuz zaman onları yanımızdan uzaklaştır”* diyorlardı (Sancaklı, 2002, s.444).

Allah Elçisi de *“Ben mü'minleri kovmam”* buyurmuştu. Onlar, *“Bari biz senin yanına geldiğimizde onlar kalkıp gitsinler, biz çıkınca girsinler. Çünkü biz bunlarla oturmayı gururumuza yediremiyoruz,”* demişlerdi. Hz. Peygamber de bu kişilerin bu sayede Müslüman olabileceklerini düşünerek teklifi kabul etmek üzere iken şu âyetler nazil olmuştur: *“Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri/yalvaranları yanından kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup da zalimlerden olasın”* (En'âm, 6:52).

Sonuç

Beşer olmak yönünden insanlara eşit olan peygamberlerin de hata yapması mümkündür. Buna literatürümüzde “zelle” denilmiştir. Kur’an’da yer alan ve genelde peygamberlere özelde ise Hz. Muhammed’e (s.a.s.) yönelik uyarı ve ikazları ihtiva eden âyetlere de” itab âyetleri” adı verilmiştir.

Birçoğu tartışmalı olan bir dizi olay ve bu olaylardan sonra nazil olan âyetler kimi zaman sadece Hz. Peygamber’e, kimi zamanda O’nunla beraber diğer müminlere bir uyarı niteliği taşımaktadır.

İtab âyetleri, Allah’tan peygamberlerine onlardan ise ümmetine doğru uzanan eğitim ilişkisinin bir boyutudur. Tefsir geleneğimizde bu âyetlerin iniş sebepleri ve içerdikleri uyarının mahiyeti çok tartışılmış ancak bir eğitimci gözüyle bu âyetlere bakarak eğitim ve öğretimin ilke ve metotlarına ışık tutacak yorumlar geliştirilmemiştir.

Tespitimize göre itab âyetleri peygamberlerin ismeti, masum olup olmadıkları tartışmalarının ötesinde eğitim bağlamında ele alınmalıdır. Bu bağlamda ele alınmasıyla ortaya çıkacak ilke ve yöntemlerden istifade ile Müslüman ülkelerdeki eğitim sistemlerinde birtakım iyileştirmelere gidilebilir.

Kaynakça

- Abduh, M. (2012). *Fâtiha Sûresi ve Amme Cüzü tefsiri*. (çev. Ömer Aydın). İstanbul: İşaret.
- Algül, H. (2004). “Mescid-i Dırâr”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 29, ss.272-273.), İstanbul: TDV
- Arslan, İ. (2011). Kur’an’da eleştiri kültürü: peygamber örneği, *EKEV Akademi Dergisi*, 15 (48), 91-106.
- Azimli, M. (2010). Bedir Savaşı çerçevesinde bazı mülahazalar, *Bilimname*, 8 (18), 7-20.
- Bakan, T. (2013). Hz. Peygamber’in Abdullah b. Übeyy’in cenaze namazını kılması, *Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi*. 39, 211-240.
- Bayraklı, B. (2006). *Yeni bir anlayışın ışığında Kur’an tefsiri*. İstanbul: Bayraklı.
- Bigiyef, M. C. (2000). *Kitabu’s Sünne*, (çev. Mehmet Görmez). Ankara: Ankara Okulu .
- Çetiner, B. (2002). *Fatiha’dan Nas’a Esbab-ı Nüzul*. İstanbul: Çağrı.
- Demir, R. (2016). İtab âyetlerinin şîî yorumu: Tabâtabâî örneği, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 1047-1082.

- Derveze, M. İ. (2011). *Kur'an'a göre Hz. Muhammed*, (çev. Mehmet Yolcu), İstanbul: Düşün.
- Erul, B. (2013). Zeyd b. Hârise, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* içinde. c. 44, İstanbul: TDV. 319-320.
- Feyizli, H. T. (2014). *Feyzül-Furkan (Kur'an-ı Kerim meali)*. İstanbul: Server.
- Gezgin, A. G. (2010). *Kur'an'da Hz. Peygamber'e yapılan uyarılar*. İstanbul: Rağbet.
- Hamidullah, M. (1991). *Hz. Peygamberin savaşları*. (çev. Salih Tuğ). İstanbul: Yağmur.
- Hamidullah, M. (2013). Zeyneb binti Cahş, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 44, ss.357-358). İstanbul: TDV.
- Kesler, M. F. (2002). Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar-1, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 43 (2), 91-119.
- Koçyiğit, T. (1988). Abdullah b. Übey b. Selûl, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C.1, ss.139-140). İstanbul: TDV.
- el-Mutrafi, Uveyd b. İyad. (t.y). *Ayatu itabi'l Mustafa fî Dav'i'l-i ismeti ve'l-ictihad*. Kahire: Darulfikr.
- Okumuş M. (2006). Kelâm-ı ilâhi oluşunun kanıtı olarak Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygambere yönelik uyarı ve tehditler, *İslami İlimler Dergisi*, 1 (1), 27-50.
- Razî, F. (1986). *İsmetü'l enbiya*, nşr. Muhammed Hicazi, Kahire.
- Razî, F. (1988). *Mefatihü'l Gayb*. (çev. Sadık Kılıç, Lütfullah Cebeci, C. Sadık Doğru). Ankara: Akçağ.
- Sancaklı, S. (2002). Hz. Peygamber'in bazı nitelikleri açısından Kur'an-ı Kerimde kendisini uyarıcı âyetlerin analizi, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 15 (3), 435-446.
- Taberî (1996). *Taberî tefsiri*, (çev. K. Aytekin, H. Karakaya), İstanbul: Hisar.
- Turan, A. (1990). Kur'an-ı Kerim'deki itab âyetleri, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3, 57-75.
- Vahidî, Ebu'l-Hasen (t.y.). *Esbab-ı nüzûl*, (trc. Nejdî Çayıllı, Necati Tetik). İstanbul: İhtar.